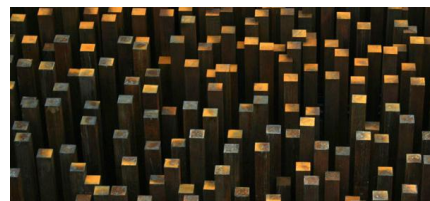

Kortárs válaszok a múlt eseményeire

Építészeti megközelítések három
fővárosi 1956-os emlékmű
koncepciójában

TDK_2018

Józsa Krisztina

Konzulens: Szabó Levente DLA

Tartalomjegyzék

Bevezetés	
Az események	3
Az emlékezőpolitika	3
Az emlékezet helyei	4
Az 1956. október 25-i sortűz áldozatainak emlékműve	
Az emlékmű	7
Interjú	8
A Kossuth tér	11
Gondolatok	13
Párhuzamok	16
Az 56-os emlékmű az Ötvenhatosok terén	
Az emlékmű	18
Az Ötvenhatosok tere	19
Gondolatok	21
Jövőkép	22
Párhuzamok	23
Móricz Zsigmond körtéri 56-os emlékmű	
Az emlékmű	25
A Móricz Zsigmond körtér	27
Gondolatok	28
A teret használó emberek véleménye	30
Párhuzamok	31
Összegzés	34
Függelék	37
Bibliográfia	40

Bevezetés

1. kép: Október 25-én békés tüntetők a Kossuth Lajos utcán
Fotó: Fortepan

2. kép: Sztálin szobor ledöntése
Fotó: Fortepan

3. kép: Barikádok a Móricz Zsigmond körtéren
Fotó: Fortepan

Az események

Tanulmányomban három 1956-os emlékművet elemzek, melyek mindegyike Budapesten helyezkedik el, mindegyik a forradalom és szabadságharc egyszerre felemelő és tragikus eseményeire emlékszik, mégis nagyon különböző építészeti, téralkotási, koncepcionális alapvetésekkel.

Magyarország XX. századi történelmének egyik legjelentősebb eseménye volt a forradalom és szabadságharc, mely 1956. október 23-án diákok békés tüntetéseként kezdődött a sztálinista rendszer és szovjet megszállás ellen, majd végül szovjet győzelemmel a forradalom leverésével november 11-én fejeződött be.

Emlékezetpolitika

A forradalmat követő években ellenforradalomként jegyezték az eseményeket, először 1989 legelején nevezték népfelkelésnek, ezután létrejött a Történelmi Igazságtétel Bizottság a történelem vizsgálatára, majd a rendszerváltás után nevezeték hivatalosan is 1956-os forradalom és szabadságharcnak az eseményeket. 1989. június 16-án újratemették az 1958-ban titokban elföldelt kivégzetteket, a Hősök terén több százezren részt vettek az ünnepségen. A forradalom évfordulóján 1989. október 23-án kiáltották ki a köztársaságot,

4. kép: Nagy Imre és a forradalom mártírjainak újratemetése (1989)
Fotó: Fortepan

azóta Magyarországon kettős ünnepként ünnepeljük ezt a napot. Azóta minden évben megemlékezések vannak szerte az országban október 23-án és egyre több emlékműünk állít emléket az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékének, melyeknél az ünnepségeket tartják. Érdekes, hogy hogyan változott meg az emlékezet az évek során, a rendszerváltástól időben egyre távolodva.

A dolgozatomban elemzett emlékműveknél is megfigyelhető az emlékezet alakulásának változása, illetve más-más szemszögei. A Kossuth téri golyónyomok a túlélő szemszögéből mutatják be az eseményt, ehhez képest a második nagyobb léptékű az Ötvenhatosok terén megépült emlékmű a központi, állami deklaráció, a legutolsó Móricz Zsigmond körtéri alkotás pedig a fiatal generáció új nézőpontja.¹

Az emlékezet helyei

Az általam elemzett emlékművek megvalósulási időrendben a következők: Kossuth-téri sortűz áldozatainak emlékjele (1999), az Ötvenhatosok terén a szabadságharc 50. évfordulójára megépült '56-os emlékmű (2006) illetve a 60. évfordulóra elkészült Móricz Zsigmond körtéri emlékgyűrű (2016).

Napjainkban egyre nagyobb figyelmet kapnak, mert inkább tűnnek működőképesnek a nem narratív, nem heroikus, nem

¹ Az eseményhez tartozó információk forrása: https://hu.wikipedia.org/wiki/1956-os_forradalom

egyértelmű ábrázolású emlékművek, mélyebb gondolatokat, összefüggéseket kifejezni szándékozó absztrakt emlékművek, talán ez a legfontosabb, ami elindított a vizsgálatomban. Az eseményhez kapcsolódó emlékművek többnyire a forradalom jelképeivel, mint a bazaltkocka, lyukas zászló, esetleg kopjafákkal fejezik ki tiszteletüket. Az ilyen emlékművek narrativitásukkal próbálják átadni üzeneteiket. Ezek az idézetszerű tárgyi elemek ugyanis mind-mind az emlékezet olyan elemei, amelyek többnyire jól olvasható utalások, toposzok a forradalom történetéről, eseményeiről².

Az egyértelmű emlékművek, jelképek mindenki számára könnyen olvashatók, kevésbé alkalmasak arra, hogy újabb gondolatokat ébresszenek a befogadóban, általában egyféle olvasatot tesznek lehetővé, épp ezért alig vesszük észre őket, olyannyira hozzászoktunk, szinte már csak szürke foltok a napjainkban. De vannak olyan példák is, mint a dolgozatomban elemzendő három, melyek absztrakt formanyelvükkel, térfoglalási karakterükkel többtartalmat fejeznek ki, gondolkodásra készítenek, így mélyebb megértést és nagyobb átélhetőséget nyújthatnak, s annak esélyét teremtik meg, hogy jobban beépüljön a tudatunkba egy adott esemény emléke, jobban megérthessük történelmünket.

Olyan műveket választottam melyek szorosan kapcsolódnak vagy egy városi térhez, vagy valamely épülethez, olyanokhoz, amelyek az 56-os különböző események

² Ilyen emlékművek például a Széna téri 1956-os emlékmű, Melocco Miklós szegedi emlékműve, a Corvin negyedben található Az 56-os pesti srác emlékműve szobor, vagy a pestszentlőrinci 2012-ben épített alkotás.

7. kép: 1956-os forradalom emlékműve, Melocco Miklós, Szeged
Fotó: szoborlap.hu

8. kép: Az '56-os pesti srác emlékműve, Győrfi Lajos, Budapest
Fotó: kozterkep.hu

5. kép: 1956-os emlékmű F. Kovács Attila, Pestszentlőrinc
Fotó: kozterkep.hu

6. kép: Széna téri 156-os emlékmű, Árvai Ferenc és Bakos Géza,
Budapest Fotó: szoborlap.hu

valós fizikai terére is emlékeztetnek.

A dolgozatomban elemzett három emlékműnél fellelhetők közös és eltérő vonások is. Erős azonosságuk miatt választottam e hármat dolgozatom témájául, mert megjelenik bennük az elvontság, az erős együttműködés a térrel, az absztraktság és a személyes interakció, ugyanakkor kétségtelenül különböző megközelítésük is figyelemre és elemzésre méltó.

Az emlékhelyekkel kapcsolatos új tendencia világszerte megfigyelhető, jobb sorsú országokban évtizedek óta, és Magyarországon választott emlékeim is ezt a vonalat erősítik. Nem kormányfők, nem harcoló emberek, csupán jelek melyek értelmezése, átgondolása segít felidézni a múltat. A három emlékmű léptékében teljesen más, melynek oka a saját terükhöz való viszonyuk: így az egyik emlékmű a „talpuk alatt” van, a másik fölénk magasodik, a harmadik szemmagasságban jelenik meg.

Ezeket a részleteket próbálom elemezni a példáimon keresztül, majd összevetni, hogy hol melyik jellemvonás jelenik meg erősebben, melyik mit válthat ki a befogadóból és az adott térre hogyan képes hatni? Az egymás utáni elemzések végén összegezve a tanulmányt, megpróbálom megfejteni példáim gyengeségeit és erősségeit is, így adva egy új nézőpontot, lehetséges jövőképet az emlékművekhez.

Az 1956. október 25-i sortűz áldozatainak emlékműve

Az emlékmű

Az emlékművek léptéktől függően mást és mást váltanak ki belőlünk, sokszor közelebb érzünk magunkhoz valami kisebb, emberibb léptékű alkotást. Az ilyen típusú emlékművek nem azért jöttek létre, hogy felhívják magukra a figyelmet, nem akarnak tolakodni, csak megemlékezni az eseményeknek a helybe beivódott történései előtt. Választott példáim közül a legkisebb léptékű a Kossuth téren található golyónyomok alkotta emlékhely, mely kevésbé egyértelmű ábrázolással, de annál mélyebb gondolatokkal emlékeztet a múltra.

Az emlékmű 1999-ben, az 1956. október 25-i véres csütörtök emlékére jött létre, a sortűz halálos áldozatainak állít emléket. A golyónyomok az egykori Földművelésügyi Minisztérium épületének árkádjánál találhatóak, kívül a pillérekén illetve az épület árkád alatti falain.

A Kossuth téren létrehozott emlékmű Callmeyer Ferenc építész és Kampfl József szobrászművész munkája.³ Közülük Callmeyer Ferenc maga is az árkádok alatt élte meg a véres csütörtököt, a forradalmárokat és a békés tüntetőket célzó golyók között, ezért is érezte fontosságát az emlékmű létrehozásának. Ezeknek a megélt eseményeknek, átértett pillanatoknak állít emléket a több mint száz bronzgolyó. Ez a sok bronzgolyó nem csupán elemek összessége a térben, hanem egy teret megjelölő emlékhely az árkádok alatt. A kijelölt tér határa nem konkrét, mégis az árkád egy szakaszát jelöli meg.

9. kép: A Földművelésügyi Minisztérium épületének árkádja
Fotó: saját kép

³ http://tranzitblog.hu/mit_allitunk_szobrozas_a_kossuth_teren/

10. kép: Az emlékhely a Kossuth tér felől
Fotó: saját kép

A 150 darab 4 cm átmérőjű bronzgolyót az épület falán található golyónyomok helyére rakták be, 4 golyót pedig a saját otthonába vitt az építész. A golyók csapokkal és betonragasztóval lettek rögzítve a falon, ez látszódik a 13. képen is, mely Callmeyer Ferenc terve.

Mindegyik szimbolikus bronzgolyó, az árkád régi golyónyomainak helyére került. Ezáltal teljesen véletlenszerűen helyezkednek el az árkád különböző oszlopain és falán egyaránt. Elhelyezkedésükön túl sűrűségük is változatos, ebből is érződik a valós háttere a műnek.

Az interjú

Szerencsémre sikerült találkoznom Callmeyer Ferenc építésszel, egy hétfő délután fogadott telki otthonában. A beszélgetés során több kérdésemre kaptam választ, de további számomra új dolgokat is megtudhattam az emlékműről.

Az interjú elején egy kis múltidézés részese voltam, elmesélte, hogyan élte meg a „véres csütörtököt” a Földművelési Minisztérium árkádai alatt. Erről bővebben olvashatunk a Kétszer huszonnyolc=56 című könyvében⁴, illetve a mellékelt interjúban⁵ is leírom a történeteket. Október 25-én éppen NagyImre beszédjére tartottak társaival, majd a Kossuth térre érve megkezdődtek a lövöldözések.

4 Callmeyer Ferenc

KÉTSZER HUSZONNYOLC = 56 című könyvében a 199. oldalon található „így kezdődött ’56” című fejezetben

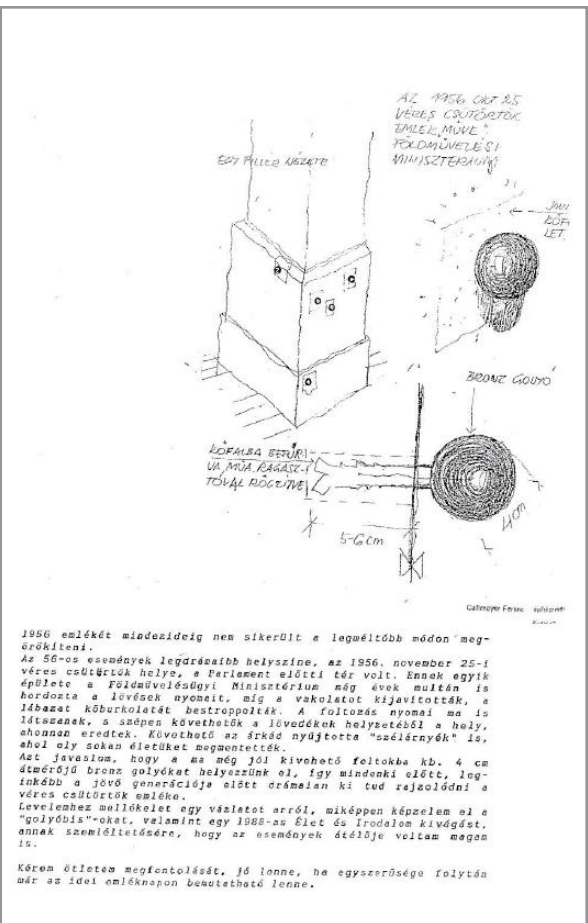
5 A dolgozatomhoz csatolt függelékben a teljes interjú olvasható.

11. kép: Békés tüntetők a „véres csütörtökön”
Fotó: Fortepan

12. kép: Budapest Sun angol nyelvű folyóirat részlete
 Fotó: Callmeyer Ferenc KÉTSZER HUSZONNYOLC = 56 című könyvéből

13. kép: A benyújtott engedély
 Fotó: Callmeyer Ferenc KÉTSZER HUSZONNYOLC = 56 című könyvéből

Ekkor az árkádokhoz menekültek az emberek, köztük Callmeyer Ferenc is, aki a magasföldszinti ablakon át bemászva menekült meg a golyók elől. Az épületben a lépcsőhöz érve összeesett majd a következő emléke, hogy vizet adnak neki.

Érdekessége a történetnek, hogy ezt egy későbbi beszélgetés során elmesélte Tamás Károly akkori államtitkár úrnak, aki közölte vele, hogy ő volt az aki felsegítette azon a napon. Ekkor mondta el neki gondolatát, hogy mindenképp meg akar emlékezni a történetek előtt és az államtitkár anyagi támogatással segített ebben neki. Az építész a támogatásból megrendelte a 150 darab bronzgolyót, továbbá az 13. képen látható engedélyt nyújtotta be. Az engedély nem érkezett meg, ezért úgy döntött saját kézzel fogja helyükre tenni a golyókat egy társa segítségével. Kampfl József az elhelyezésnél nem segített, a 150 golyó elkészítése volt a munkája.

A golyók nagyságával csupán egy akkora méretű szeretett volna létrehozni, amely jól látható és szimbolikus jele lehet az apró lövedékeknek. Ez az átlényegítés - egyszerre narratív és absztrakt - az, ami egyre fontosabbá, egyre nagyobb hatásúvá vált a 20. és 21. század fordulóján, ami miatt kitűnik a többi emlékmű közül.

Az emlékműhöz tartozik egy tábla a falon, melyen nem szeretett volna a saját nevét helyezettetni, csupán az eseményt, amiről mindenkinek tudnia kell. A táblán ez olvasható:

„AZ 1956. OKTÓBER 25-I
 VÉRES CSÜTÖRTÖK
 ÁLDOZATAIRA EMLÉKEZVE
 A TÚLÉLŐK”

Az emlék engedély nélküli megjelenése miatt sok helyen leközölték, mely elégtételt jelentett az építész számára, ezek közül csak a Budapest Sun angol nyelvű folyóiratra emlékezett az építész, mely a 12. képen látszódik.

14. kép: Kossuth téri tüntetés a „véres csütörtökön”

Fotó: Fortepan

„Úgy érzem, hogy meg kell emlékezni és láthatóvá, hallhatóvá, érezhetővé kell tenni.”

– Callmeyer Ferenc

A Kossuth tér

15. kép: Rákóczi-szobor a Kossuth téren
Fotó: saját kép

16. kép: Makovecz Imre síremléke
Fotó: kozterkep.hu

17. kép: Lugossy Mária Forradalom lángja című alkotása
Fotó: kozterkep.hu

A Kossuth tér összetettsége, változása egy régóta tartó folyamat következménye, melynek legutóbbi lépése a Steindl Imre Program⁶. A SIP célja a tér visszaállítása az 1944. március 19-e előtti állapotra az emlékművek tekintetében, illetve hogy a tér egy megfelelő 21. századi turisztikai látványosság legyen, végiggondolt megoldásokkal és korszerű látogatóközponttal.

A tér mindenkori állapota az aktuális hatalmi reprezentáció tükré, éppen ezért a tér arculata, s főképp az azon állított emlékművek gyakran változtak, módosultak. A központi emlékművek mindig a hatalom jelképei, minden új rendszer vagy kormány úgy érzi, ott kell hagynia valamit a jövőnek, és fontosnak gondolják, hogy a korábbi rendszerek által állított emlékeket eltávolítsák.

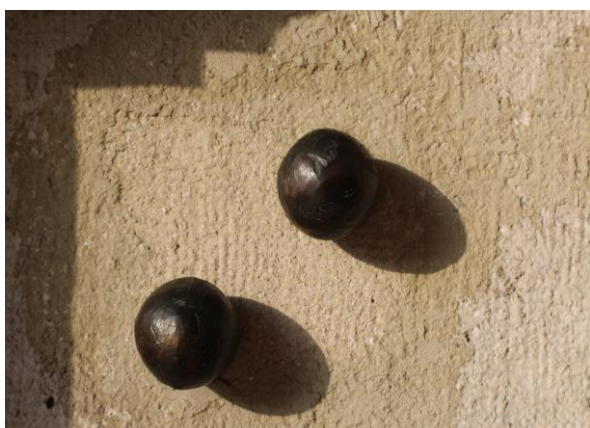
A téren több '56-os emlékmű is volt régebben, Lugossy Mária A Forradalom lángja című alkotása (1996)⁷, illetve a Kossuth tér közepén a Rákóczi szobor közelében közös jelképes síremléket avattak 1991-ben

⁶ <http://www.sipzrt.hu/a-steindl-imre-program/>
2011-ben létrehozott határozat alapján kiemelt nemzeti emlékhellyé nyilvánították, ezek után indult meg a tér reprezentatív tétele. Az ekkor született kormányrendeletben állt, hogy visszahozzák Andrássy Gyula, Kossuth Lajos, Tisza István emlékműveit. A Rákóczi-korszakban emelt Kossuth szobor, egészen 2013-ig állt a téren, majd a tereprendezési program keretein belül, lebontották.

⁷ https://www.kozterkep.hu/~2478/A_forradalom_langja_Budapest_1996.html

18. kép: IN MEMORIAM 1956. 10. 25. kiállítótér
Fotó: saját kép

19. kép
Fotó: saját kép

Makovecz Imre tervei alapján.⁸ Mindkettő helye változott a térrendezés során, előbbit elvitték, utóbbi átkerült a föld alatti '56-os kiállítótérbe.⁹ Míg Lugossy Mária alkotása a forradalom egészének emléke volt, Makovecz sírja a „véres csütörtök” elhunyt áldozatainak emlékére lett emelve.

Visszatérve az '56-os emlékműhöz, talán pont az a szerencséje, amiért ma is láthatjuk, hogy nem központi állami emlékmű és narratívája sem politikai, hanem az egykor áldozatokra való emlékezés, menedékhelyük megjelölése. Az alkotó ezt belátva és ehhez mérten hozta létre a teret nem újabb emlékművel terhelő, a többi szoborhoz képest egyszerre kisebb és kiterjedését tekintve nagyobb léptékű emléket a tér szélén.

Az emlékmű helyét erősen meghatározza az akkori történések színhelye, emiatt az épület homlokzatán óvatosan, a teret nem megtörve mutatkozik meg a mű. Minden ilyen apró figyelmesség arra ébreszt rá, hogy milyen könnyen elmegyünk egy szimbolikus, mégis egyszerű formákkal létrehozott emlékmű mellett, holott az sokkal többet fejezhet ki, mint azt első látásra hinnénk.

A Kossuth téren jelenleg több emlékmű is állít emléket, a tér folyamatosan változik, ahogyan az ott megjelenő emlékművek is. Ehhez a változáshoz képest sem veszített az emlékhely érvényességéből, s talán emiatt is oly érdekes és említésre méltó. A Kossuth térhez hasonló történelmileg jelentős közterek egyben emlékműállítási (és -eltávolítási)

⁸ https://www.kozterkep.hu/~/2532/Az_1956_oktober_25_i_sortuz_aldozatainak_emlekmuve_Budapest_1991.html

⁹ <http://epiteszforum.hu/a-kossuth-teri-sortuz-aldozatainak-uj-emlekhelye>

20. kép

Fotó: saját kép

helyszínek is, így ez a tér is folyamatos változásokon ment keresztül, minden esemény számára az aktuális hatalom által megfelelőnek gondolt emléket állítva.

A véres csütörtök emlékére a helyhez erősen kötődő, helyspecifikus mű jött létre. A golyónyomok állításakor Callmeyer Ferenc még nem tudhatta, hogy a tér többi '56-os emlékműve elkerül a térről, de így még erősebb, hogy a sír mellett egy másik, az eseményt erősebben érzékeltető plasztikus emlékmű született a történetek helyszínén.

Gondolatok

Személy szerint jelentősnek érzem ezt az emlékművet, mert egy „emlékműpark”-szerű téren is meg tudott úgy jelenni, hogy ne érezzük további tehernek a Kossuth téri szobrok között – sőt a legérzékenyebb műalkotásként tekinthetünk rá ma is. Vannak vélemények, melyek szerint a hely szellemének kioltása a golyónyomok elrejtése, és pozitív kifordítása, de ezekkel nem értek egyet. Sokkal erősebb emléke az eseményeknek, mint a homlokzaton porladó golyónyomok szerte a városban.

Amíg Budapest utcáin mindez az elhanyagoltság jele, esetleg a szándékos nyom-hagyásé, itt mindezen nyomok képzőművészeti-építészeti átiratáról beszélhetünk, szerintem igenis van helye ezeknek a kiemeléseknek. A Kossuth tértől nem messze helyezkedik el a Báthory utca, ahol az egyik épület udvarán rengeteg lövedék nyoma látható mely akár sortűzre is utalhat, de

21. kép

Fotó: saját kép

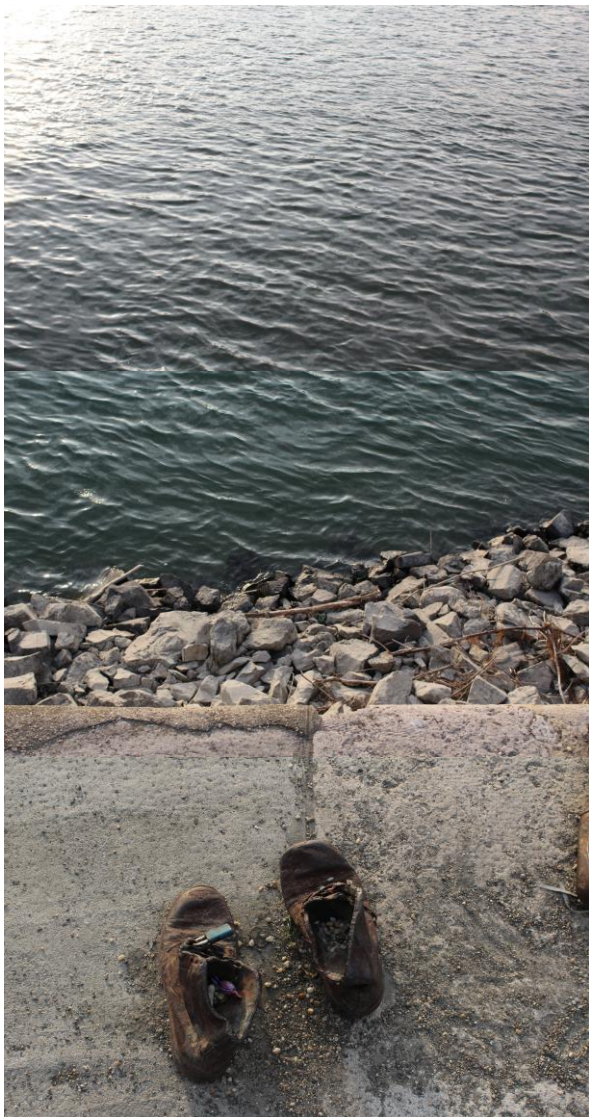

22. kép

Fotó: saját kép

23. kép: Cipők a Duna-parton emlékmű részlete

Fotó: saját kép

ha a VII. vagy VIII. kerületben járunk, akkor sem tudunk végigmenni úgy az utcán, hogy ne találkoznánk golyónyomokkal teli házzal, ahogy érdekes golyószórt séta tárul elénk az Andrássy úton is.¹⁰

Párhuzamok

A Duna mellett naponta sétálunk el, mégsem a nyilasok szörnyű tettei jutnak eszünkbe. Ezért emelem ki párhuzamként a „Cipők a Duna-parton” emlékművet¹¹, mely megállásra késztet és átélhetővé teszi az időben nagyon távoli tragédiát. A Cipőket egyértelműen narratív emlékműnek gondolom, de ez semmit sem veszít az értékéből, hiszen éppen csak megjeleníti a parton hagyott ruházat egy részletét, a lábbeliket, amelyek megrendítővé teszik az emlékezést. A cipőkhöz hasonlóan, a golyónyomok által létrehozott mű sem tolakodó. Mindkettő óvatos múltidézés, mely szemünk elé tárja, és felmutatja a tragikus múltat is, mely mind az egészséges történelemszemlélet alapja. Ezek az emlékezet helyei.

További érdekesség, hogy Callmeyer Ferenc és Kampfl József munkája után, de attól függetlenül, 2004-ben nyílt meg David Robin Wilkinson kiállítása, mely a Budapesti házak falain megjelenő golyónyomok negatívjainak, pozitívba öntött részeiből állít össze egy szökőkutat.¹²

¹⁰ https://index.hu/urbanista/2016/12/31/1956_lovesnyom_golyonyom_loves_budapest/

¹¹ Holokauszt emlékmű, Can Togay és Pauer Gyula alkotása. (2005)

¹² <http://epiteszforum.hu/emlekmu-negativ-pozitiv-szokokut-david-robin-wilkinson-kiallitasa>

24. kép

Fotó: saját kép

A golyónyomok narrativitása – a Cipők-
emlékműhöz képest – persze merőben
más. Emellett hasonlóan narratív, mert az
áldozatokat követelt tárgyakat jeleníti meg.
Ha gondolkodunk és megtorpanunk az
emlékműnél, mi vagyunk pont ott és kicsit
talán pont akkor, mint anno ők voltak...

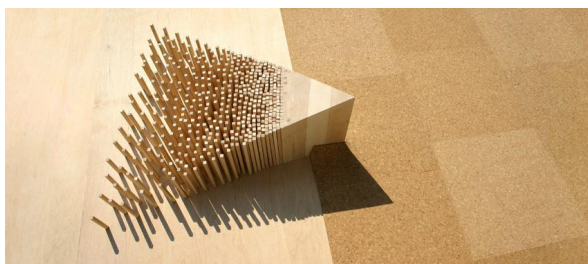
Az emlékhely absztrakt módon idézi
fel a múltban történt eseményt. Nem csak
egy kifejező tárgy, amit megnézhetek, és nem
is csak több kicsi golyó, ami a megjelenik
az árkád falán. Egy tér, melyet a golyók
jelölnek ki, melynek nem tudjuk hol a vége,
egy megjelölt, emlékhellyé vált tér a nagyobb
térben. A minket körülvevő részletek
összessége, a hely szelleme, az apró nyomok:
ezektől válik egésszé és igazivá az emlékmű.

Az '56-os központi emlékmű az Ötvenhatosok terén

25. kép

Fotó: i-ypszilon.hu

26. kép

Fotó: i-ypszilon.hu

Az emlékmű

A második emlékmű melyet elemzek, az Ötvenhatosok terén felépült '56-os emlékmű. A három emlékmű közül ez a legnagyobb, mely nem csak azonosul az öt körülvevő térrel, hanem saját maga hoz létre egy önálló teret. A központi emlékmű megépítéséhez a pályázat területének, az Időkerék és a Regnum Marianum emlékkereszt közti részt jelölték ki.¹³ Az emlékmű kiválasztását és megépítését sok vita övezte, ebben valószínűleg szerepet játszott politikai befolyásoltsága is. Az ellene indított vitákon túl, napjainkban csak „Vaskefe” néven becézett alkotás nagyon sok gondolatot rejt magában, melyek miatt úgy gondoltam megéri elemezni.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára nemzetközi pályázatot hirdetett a kormány, melyben a helyet jelölték ki, illetve a főbb szempontokat is felsorolták.

A gondolat már 2002-ben megfogalmazódott, hogy az országnak szüksége van egy központi '56-os emlékműre, majd az Európa-terv részévé is tették az 50. évfordulóra. A pályázat győztesét 2005 nyarán hirdették ki¹⁴, a tervnek 2006. október 23-ig kellett elkészülnie. A pályázatot az I-Ypszilon munkacsoport nyerte, négy tervezője: Emődi-Kiss Tamás építész, György Katalin képzőművész, Horváth Csaba képzőművész, Papp Tamás építész.¹⁵

¹³ <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=9222>

¹⁴ <http://epiteszforum.hu/az-1956-os-magyar-forradalom-es-szabadsagharc-kozponti-emlekmuve>

¹⁵ <http://epiteszforum.hu/a-felvonulasi-terre-tervezett-56-os-emlekmu-a-fovarosi-tervtanacs-elott>

27. kép
Fotó: i-ypszilon.hu

A végső döntéssel nagyon sokan nem értettek egyet, erre a megoldás egy másik emlékmű létrehozására adott támogatás volt, így talán mindenkinek megfelel valamelyik alkotás.¹⁶

Az Ötvenhatosok tere

28. kép: Sztálin-szobor az akkori Sztálin téren
Fotó: Fortepan

A pályázaton szem előtt tartották, hogy az alkotás adja vissza a múltban történeteket és méltón képviselje azt. A zsűri úgy gondolta, hogy a hatalmas teret nem lehet megragadni egy hagyományos emlékművel, ide nagyobb és összetettebb alkotásra van szükség. A bizottságból nagy érdeklődést váltottak ki a különös megoldások, és a győztes tervet gondolták annyira „speciálisnak”, hogy méltó a tér hagyományához és léptékéhez.

Az emlékmű helyét a pályázat elején konkrétan meghatározták, mely erősen reflektál a múlt eseményeire. Ezen a helyen történt 1956. október 23-án a forradalom ikonikus eseménye, a Sztálin szobor ledöntése. Ez a helyszín akkor vált emblematicussá a nemzet számára, így a helyszínre már kellett egy hasonló alkotás.¹⁷

29. kép: A szobor ledöntése
Fotó: Fortepan

De miért is olyan érdekes a terület múltja, illetve miért volt a helynek szüksége egy '56-os emlékműre? A Városliget Dózsa György út felőli része hajdan munkásmozgalmak központja, 1890-ben helyett adott az első május elsejei ünnepségnek, de 1950 előtt még több építmény alkotta a teret:

¹⁶ A másik emlékhelyet a forradalmárok kiindulási pontján építették fel, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem campusának Dunára néző oldalán.

¹⁷ <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=10127>

30. kép: A Sztálin szobor talapzatából átalakított dísztribün bontása
Fotó: Fortepan

31. kép: Május 1-i felvonulás
Fotó: Fortepan

32. kép: Május 1-i felvonulás
Fotó: Fortepan

a Magyarok Nagyasszonya templom, egy el nem készült Madách szobor, Csengery Antal szobra illetve a Városligeti Színkör épülete állt a téren. Érdekessége a Regnum Marianum templomnak, hogy alapító okiratában találták azt a tényt, miszerint a templomot a trianoni területvesztésekre emlékezve emelték.

Később 1949-ben átalakult a tér, amikor meghozták azt a határozatot, hogy felállítsák a Sztálin szobrot. 1951-es avatásig minden a környéken létező építményt elbontották, mely a szobor útjába esett, közöttük az előbb említett emlékeket is. 1953-tól elnevezik Sztálin térnek a térség ezen részét. Az akkori átalakítások terveiben volt tribünsor, a tér másik részén pedig a Műcsarnokhoz a Nemzeti Képtár épülete volt tervezve. A szobor 5 éves fennállása után az ellenforradalom egy fontos fordulópontja volt, amikor a tömeg lebontotta a Sztálin szobrot, majd ezután az első Május elsejét a Hősök terén rendezik meg.

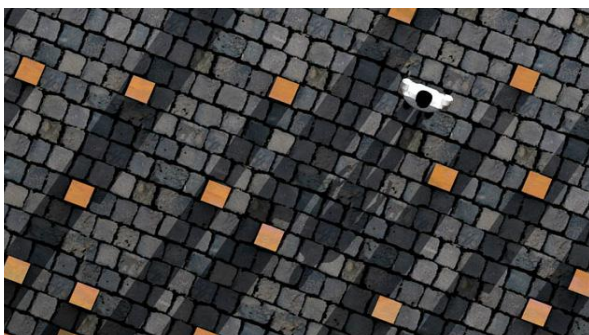
A rendszerváltás után lebontották a téren álló szobrokat, majd felavatták az első emlékművet Magyarország Unióhoz csatlakozásának emlékére 2004-ben. A Janáky István építész által tervezett Időkerék egy 8 méter átmérőjű kerek alakú homokóra, mely nem igazán úgy működik, ahogy az az eredeti tervekben szerepelt, hiszen nem mozog, s már homokóraként sem működik. Mivel a térnek igazán mély múltja és politikailag is fontos szerepe van, így az 1956-os szabadságharc 50. évfordulójára erre a területre írtak ki pályázatot. A győztes tervek a jelenleg is látható '56-os emlékmű, melynek felavatásán pedig bejelentették a tér nevének megváltoztatását, mely elnevezés az Ötvenhatosok tere lett.¹⁸

¹⁸ https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%96tvenhatosok_tere

33. kép: Emlékmű látványterve

Fotó: i-ypszilon.hu

34. kép: Emlékmű látványterve

Fotó: i-ypszilon.hu

Gondolatok

A munkacsoport alkotása a forradalmi eszmét próbálja kifejezni, az erős egységgé alakuló forradalmárokat képviseli, ahogy összefogva sokkal többre képesek. A kicsi oszlopok jelképezik az egyéneket, és ahogy egyre többen vannak, egyre erősebbek és nagyobbak ahhoz, hogy együtt képesek legyenek változtatni nagy dolgokon is. Az erős, fényes végső ék belemar a földbe, megtöri azt, szemléltetve, hogy a nemzet milyen erős tudott lenni. A tervezők az építmény anyagában is érzékeltetni próbálják ezt a gondolatot, tervük alapján a Liget felől érkező alacsony oszlopok még rozsdás gyenge anyaga mutatja az egyedüli kicsiny erőket, szimbolizálva azokat, akik még akkor nem érezték, hogy hősök lesznek, végül a végső rozsdamentes acél anyaga csillan meg és tükrözi felénk, hogy közösen tettek valamit. Ez az eszme, a szabadság narratívája.

Az alkotásnak nem narratív műnek kell lennie, a szabadság is absztrakt dolog, figuratív ábrázolással pedig nem akartak élni a tervezők. A koncepciót erősnek érzem, de a burkolat megtörése már idegen hozzá. Az alkotás egy határozott forma, de a törés miatti burkolattemelés félreviszi az amúgy is szimbólumokban gazdag emlékművet.

A munkacsoport a gondolat megjelenítésén túl direkt eszközöket is használt, az eszmei érzés mellett további az eseményre utaló tulajdonságokkal öltöztették fel az emlékművet. Az elhelyezést a Dózsa György úttal 56°-ot bezárva képzeltek el, valamint a megépülő oszlopok száma pontosan 2006 darab. A kivitelezői munkák után kiderült,

35. kép

Fotó: i-ypszilon.hu

36. kép

Fotó: i-ypszilon.hu

hogy nem a tervnek megfelelő számú oszlop épült, de nem gondolom, hogy a műnek ez szükséges eleme lenne.

A mű kapcsán fellépő vitákat az emlékmű értelmezése váltotta ki. Többen úgy gondolják, hogy a meggyalázza a forradalom emlékét, nem kezeli kellő tisztelettel azt.

Jövőkép

Az emlékműről sok fórumon olvashatunk, rengeteg negatív kritikát kapott, de sok hiba nem az emlékmű koncepciójához köthető. Már a saját „vaskefe” nevet is megkapta a sok megjelenés utána és a későbbiekben már csak így szerepeltették a médiában.

A Kossuth térnél már említettem a politikai hatalom téri megjelenítését, ez az Ötvenhatosok terén sincs máshogy. Megjelent egy központi állami emlékmű, egy jelenleg háttérbe került párt támogatásával és ezt a bukást magán hordozza az emlékmű is.

Az oszloperdő elemei között megjelenő szemét eltakarításának, és a lámpák karbantartásának hiánya, elvesz a hely jelenlegi értékéből. Általában egy alulról jövő szerveződés által állított emléket valakik mindig magukénak érznek, ellenben az állami emlékekkel. Ez a helyzet figyelhető meg itt, a fenntartás nem teljeskörű, egy közösség sem érez akkora felelősséget iránta, hogy rendbe tartsa.¹⁹

Az emlékmű jelenleg a Városliget rehabilitációjának a részévé vált, ez egyaránt előnye és hátránya is jövőben. Előnyévé vált, mert egy reprezentatív környezetben kerülve talán több figyelmet kap az alkotás,

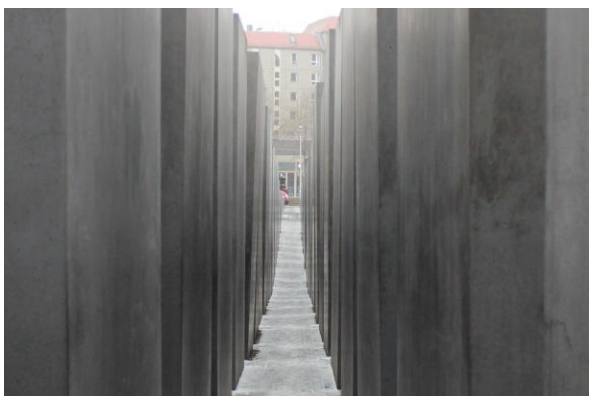
¹⁹ <https://index.hu/kultur/klasz/56szobrok/>

37. kép: Napur Architect nyertes Múzeum tervének látványa
Fotó: napur.hu

hátránya az eddigi saját terének és léptékének elvesztésében rejlik. A fenntartás magával hordozza az oszlopok által létrehozott tér kihasználást, de egyben elvesz hangsúlya, jelentősége az őt övező új múzeumi épület léptéke miatt. Mindemellett a már-már birodalmi szimmetriát idéző szerkesztés a központba helyezi az emlékművet, ugyanakkor a leendő Néprajzi Múzeum magassága viszont meggyengíti annak erejét.²⁰

A tervek alapján úgy tűnik, az emlékmű veszít léptékéből, de ez kifejezőerejét talán nem befolyásolja. A jövőben kíváncsian várom a Néprajzi Múzeum melletti megjelenését és akkor talán érezhető lesz, hogy az emlékműnek előnyére vagy hátrányára vált az őt körülvevő épülettömeg. Mindenestre elvárható gesztus, hogy meghagyták a helyén az emlékművet és azt számításba véve alakult körülötte a tér.

38. kép: Peter Eisenman berlini Holokauszt emlékműve
Fotó: saját kép

Párhuzamok

A gondolatokon túl, többen észrevették a hasonlóságot az alkotás és Peter Eisenman 2005-ben épített berlini Holokauszt emlékműve között. Ő összesen 2711 oszlopot rendezett el, melyek különböző nagyságúak és magasságúak. Párhuzam vonható a két mű között, mivel mindkettő a sokaság megjelenítésével éri el hatását, illetve a különböző magasságú oszlopokkal megalkotott tér létrehozásával. Mindkettőnél a koncepció része volt, hogy létrejöjjön egy

²⁰ <http://epiteszforum.hu/allasfoglalas-az-56-os-emlekmu-helyerol-a-muzeumi-negyed-otletpalyazat-kapcsan>

39. kép

Fotó: i-ypszilon.hu

használható tér, mely megvalósulás után sok kérdést vet fel. Nagyon sokan ellenzik a Berlinben megvalósult teret, abban az értelemben, hogy a gyerekek játszani, a felnőttek esetenként piknikezni járnak ki, és felmerül a kérdés, hogy mindez nem blaszfémia-e, nem megbecstelenítése az emlékhelynek. De míg a berlini az elnyomást elszenvedők előtt állít emléket, addig az '56-os emlékmű a forradalmi összefogást dicsőíti.

Az alkotás hátránya, hogy sokan nem értik meg mit szeretne elmondani, mást látnak bele a tervezők absztrakt elképzelésébe. Ettől függetlenül, teljes értékű emlékművet sikerült létrehoznia az I-Ypsilon munkacsoportnak és emblemikus forma jött létre egy, a múltban jelentős helyen.

Móricz Zsigmond körtéri 1956-os emlékmű

40. kép:

Fotó: saját kép

Az emlékmű

A harmadik, léptékében nagyobb példám a Móricz Zsigmond körtéren található 1956-os emlékmű, mely nem konkrétan egy eseményre mutat, hanem a napokig tartó küzdelmekre. Mivel a körtér a XI. kerületi harcok legfontosabb helyszíne volt, ezért itt is indokolt volt egy emlékhely. A Gomba épülete jelentős helyszíne volt az eseményeknek, a magyarok a harcok ideje alatt fegyver- és lőszerraktárnak használták.²¹ Az emlékgyűrű a már említett, ma is álló Gomba körül, óvatosan végigkúszva a földön jelenik meg. A betongyűrű végül két építész, Balázs Marcell és Pelle Zita ötletpályázatra benyújtott tervének a megvalósulása.

Az emlékhely jó példája annak, hogyan lehet napjainkban politikai kezdeményezéssel (hiszen önkormányzati projektről van szó), de átpolitizáltság nélkül létrehozni egy kortárs emlékhelyet, egy alapvetően túlszűfolt városi térre.²²

Az Újbudai Önkormányzat, pályázatot írt ki egy emlékhelyre az 1956-os forradalom és szabadságharc idején történtek tiszteletére, annak 60. évfordulóján. A pályázatban nem voltak meghatározott formai, léptékbeli követelmények, csupán az volt fontos, hogy kapcsolódjon a szabadságharc körtéri történéseihez. A másik kiemelkedő szempont a gondolkodásra ösztönzés, ez az a tény, ami miatt különlegesnek érzem az emlékművet.

Napjainkban ilyen és ehhez hasonló alkotásokra van szükségünk, a sok egyértelmű

²¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/1956-os_forradalom

²² <https://ujbuda.hu/ujbuda/emlekmu-palyazat-az-56-os-esemenyekre-emlekezik-ujbuda>

41. kép:

Fotó: youtube.com, saját kép

ábrázolás mellett szükség van egy kis újításra, friss megközelítésekre az emlékművek terén. A pályázat bírálóbizottsága, melyben egyaránt szerepeltek szobrászok, építészek és képzőművészek is a polgármester mellett, végül a két fiatal építészmérnök pályaművét választotta ki.²³

Balázs Marcell és Pelle Zita egyik fontos szempontja volt, hogy napjainkban hogyan lehetne összehozni az embereket, és a tervezőpáros belátta, hogy időjárási változások, esetünkben eső hatására ugyanúgy kezdenek el viselkedni az emberek. Mindenki menekül az eső elől, kortól, háttértől függetlenül hirtelen egymás sorstársai lesznek, ezzel is visszautalva a múltban játszó ellenállás összefogására.

Az építészek úgy gondolták, hogy a Gomba konzolosan kilógó tetejéről lefolyó eső által kirajzolt kör alapja lehetne az emlékműnek, ezen túl pedig a burkolat szintjén szerették volna megvalósítani a művet. A burkolatszint megvalósítás szintén a múltra utal vissza, ugyanis az ellenállás a körtéri bazaltkockákból épített barikádokat. A Gomba körgyűrűje, a burkolatszint illetve az időjárás három végiggondolt tényező, melyek erősen hozzáadnak az emlékmű értékéhez, és a koncepció alapját képezik.²⁴

²³ <https://1956.ujbuda.hu/1956/koszonetnyilvanitas>

²⁴ <https://1956.ujbuda.hu/1956/az-emlekmu-koncepciojarol>

A Móricz Zsigmond körtér

A Kossuth téri emlékműhöz hasonlóan, itt is nehéz dolguk volt a tervezőknek, ugyanis a Móricz Zsigmond körtéren nem pusztán a szobrok okozták a zsúfoltságot, hanem a teret átszelő villamosvonalak, a metró lejárói, a rengeteg buszmegálló és ezáltal a teret csupán átjárónak használó emberek.

A tér a 20. század elején még csak két út által határolt terület volt, akkori épülete csak a Fehérvári fogadó volt, 1929-1945ig Horthy Miklós térek hívták, a körtér közepén elhelyezkedő Gomba 1942-ben épült akkor még várótermek és szolgálati tartózkodók voltak kiépítve, melynek napjainkban már a felújított változatát láthatjuk. A tér 1945-ben kapta meg a Móricz Zsigmond körtér nevet.²⁵

Az 1956-os forradalmi felkelők egyik legfontosabb ellenállási központja volt a körtér, amely a képeken is jól látható. A Gomba épülete ekkor lőszerraktárként működött, de szerencsére túlélte a körtéri harcokat.

A Móricz Zsigmond körtér 2014-ben újult meg, amikor a már leromlott állapotú Gomba épületére kiadott tervpályázat nyertese a Hetedik Műterem megvalósította a tervét. A metró megépülése több embert vonzott, a Gomba felújítása pedig kellemesebb környezetet adott a térnek.

A Gomba épületébe évről évre egyre több funkció került, napjainkra pedig az épület átmeneti tereit is használva működnek a vendéglátóegységek.

Mivel a körtér közlekedési csomópont, így sokkal nehezebb létrehozni valamit, ahol

42. kép:
Fotó: Fortepan, saját kép

43. kép:
Fotó: Fortepan, saját kép

²⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%B3ricz_Zsigmond_k%C3%B6rt%C3%A9r

44. kép: Az emlékmű pályázati anyagának részlete
Fotó: Pelle Zita

csak egy pillanatra is megállnak az emberek, hogy a múltra gondoljanak, ezért is vették bele a környezeti változások dinamikáját a munkájukba.

2016-ban amikor átadták az emlékművet, egy letisztult épület volt, köztes terekkel melyhez hozzáadott a burkolatszinten megjelenő jel, de a különböző részekhez megjelenő kinti bútorok, az épület és emlékmű közös erősségének hatását gyengítette. Az emberek csak a táblákat figyelik, a helyet ahová mehetnek, észre sem veszik az emlékművet.

Gondolatok

A tervezők sokat gondolkodtak a betonba írt idézeten, próbáltak olyan írók keresni, aki maga is megélte a történeteket, így Örkény István: Fohász Budapestért című műve jelenik meg a betongyűrűn, melyet 1956. november 2-án írt a szabadságharc közvetlen érzéseit tolmácsolandó.

„A kerek világon, minden térképen és glóbuson, ma átírják a nevedet, Budapest. Ez a szó nem várost jelöl már. Budapest ma ennyit tesz, mint a tanknak neki lehet menni pusztá kézzel. Budapest, minden nyelven a világnak, azt jelenti, hűség, önfeláldozás, szabadság, nemzeti becsület. Minden ember, aki szereti szülővárosát, azt kívánja: Légy te is olyan, mint Budapest!

Kívánom én is: légy mindörökké olyan, amilyen ma vagy, Budapest. Büszke és bátor emberek tanyája, magyarok jó útra vezérlője, az emberi fajta csillagfénye, Budapest!

45. kép: Az emlékmű pályázati anyagának részlete
Fotó: Pelle Zita

46. kép: A különböző hidrofobizáltságú betonok
Fotó: saját kép

47. kép: Munkaközi képek a tervezőtől
Fotó: Pelle Zita

*Légy vendéglátója a világ minden nemzetének,
de ne tűrj meg többé megszálló hordákat,
idegen zászlókat e megszentelt falak között.
Légy te is olyan, mint Budapest, Budapest:
és tedd, hogy mi, méltatlan faid, méltók
lehessünk hozzád és egymáshoz.” - Örkény
István,
Fohász Budapestért, részlet
1956. november 2.*

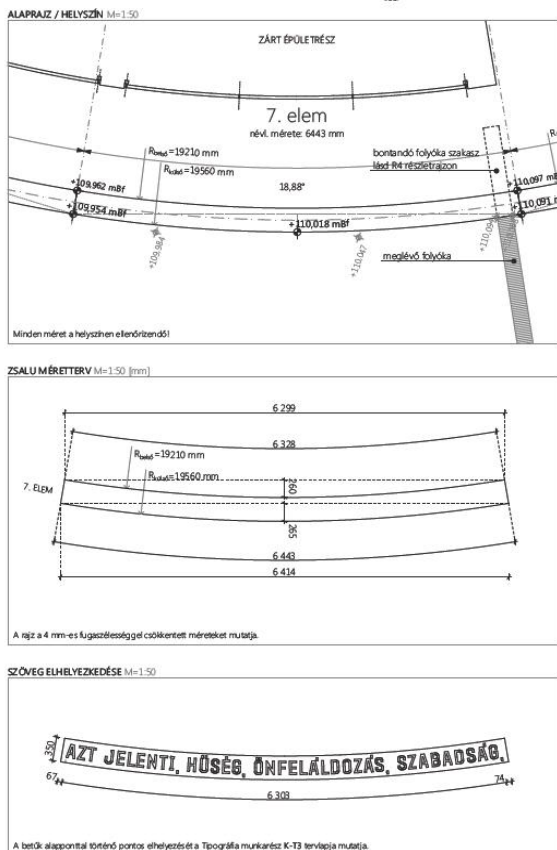
A körgyűrűt két különböző betonból öntötték ki, így a különböző hidrofobizáltság miatt a beleírt szöveg csak eső idején jelenik meg. Ez a különleges tulajdonság adja a dinamikus változását az emlékműnek, mely változékonyság figyelemfelkeltőbbé teszi azt.²⁶ Ha a sétáló elhalad mellette csak egy szeletét látja, érzékeli a gyűrűnek, így körbejárásra készíti és így tudja teljesen befogadni, ezáltal válik igazán teljessé számára. Eközben az idézet további előnye, ha nem is járják körbe, egy szelet is értelmes szöveget alkot.

A betongyűrű teljesen igazodik a Gomba tetejének széléhez, így az eddig a tetőről lefolyó esővíz által kirajzolt kört most maga az emlékmű adja ki. Az eső nem csupán a dinamikusságot hozza magával, hanem az általa a betongyűrűn létrejött tócsában, a szomszédos épületek tükröződése látható, mellyel az alkotók a forradalmat megélt épületek előtt is tisztelegnek.

A körtéren elhaladó emberek alig veszik észre az emlékművet, könnyen elmennek mellette, de ha eső esetén be kell menekülni a gomba alá, hirtelen feltárulkoznak a betonból formált betűk alkotta szövegek.

²⁶ A Középülettervezési Tanszék Kritika kurzusának egyik előadásán hallhattam az alkotók koncepcióját

7. ELEM /

48. kép: Részlet a kiviteli tervekből
Fotó: saját kép

49. kép
Fotó: saját kép

Napjainkra már száraz időben is láthatjuk a szöveget, eső sem szükséges hozzá, de talán pont ez a szépsége az alkotásnak. Használjuk, köztünk van, velünk együtt él.

Sokan úgy gondolnak rá, hogy nem elég tiszteletteljes emlékhely a földi helyzete miatt, hiszen a szövegen, a szavakon járunk, taposunk. Szerintem ez magának az emlékhelynek a szépsége, hogy interakcióba léphetünk vele, az idővel együtt öregszik és ezáltal egyfajta hozzáadott értékkel bővül, ahogy az emberek átmennek rajta. Használatba venni a burkolatot nem lenéző. A zűrzavaros körtérre jobban illeszkedő emlékművet nehéz lett volna találni és úgy gondolom, hogy a kimagasló emberábrázolásokon túl a burkolatban is van helye emlékműnek.

A teret használó emberek véleménye

Az emlékmű pontosabb megítélésére érdekében kimentem a térre és idegen embereket kérdeztem az emlékmű sikerességéről. A válaszolók többsége a beszélgetés során szerzett tudomást az emlékműről, de sok érdekes gondolatot hallhattam, ezek közül néhányat kiemelnék.

Elsőként két fiatal lánnyal beszélgettem, akik épp rajta álltak a gyűrűn, de csak tőlem értesültek a létéről. Nem igazán értenek egyet a földön lévő emlékekkel, mindig furcsának tartották, ennél az emlékműnél külön kitértek a jelenlegi észrevehetetlenségére. Hátrányának gondolták, hogy csak esőben látszódik, így még könnyebben elmennek mellette, esetleg ha nem futnak az eső elől,

50. kép

Fotó: saját kép

51. kép

Fotó: saját kép

hanem beállnak az épület alá a szöveg pont fejjel lefelé lesz.

Egy idős hölgy, aki már 60 éve a kerületben él, szintén nem vette észre és nem igazán tetszett neki. Egyetemista fiúk közül egyikük nem vette még észre, barátja meg az Örkény idézetről is tudott, érdekes új iránynak gondolja a járólap szintjén megjelenő emlékeket, a botlatóköveket hozta párhuzamként.

Még egy érdekes vélemény volt a járószerinti emlékekről, hogy ezt ugyan nem vette észre, de a Kálvin téren megjelenő Reform500 emléket igen. A Kálvin téri nagyon tetszik neki és közösen arra jutottunk, hogy valószínűleg könnyebb egy állandóan olvasható írást észrevenni, mint az esőben rohanó emberek előtt megjelenő emléket.

Továbbá néhány hallgatótársammal is beszéltem ezek után, közülük volt, aki már hallott a körgyűrűről és esőben a tető alá bújva realizálta azt, de volt, aki többször ment el mellette és szintén csak tőlem értesült az alkotásról. Összességében arra kellett rádöbennem, hogy könnyen elmennek az emberek az emlékmű mellett, mert napsütéses időben, amikor lassan sétálgatnak, csak néhány helyen látszódnak a betűk. Emellett akikkel beszéltem és tudtak róla, olyan emberek voltak, akik már hallottak előtte az alkotásról. A koncepció előre mutató, de úgy tűnik a valóságban, a megismerés tervezők által végiggondolt folyamata kevésbé érvényesül.

Párhuzamok

Ehhez kapcsolódóan még megemlítenék néhány fontos, számomra értékes példát mind a burkolatszinti

52. kép: Láthatatlan emlékmű tere
Fotó: jochengerz.eu

53. kép: Roma-Holokauszt emlékmű
Fotó: withberlinlove.com

megjelenésre, mind az idézet és körgyűrű egységére.

Erős és helyhez kötött emlék a Berlini falat idéző kettős bazaltkocka sor lefektetése, melyet néhol „berlini fal 1961-1989” táblákkal szakítanak meg.²⁷ A 90-es években fogadták el, hogy valamilyen módon jelenjen meg a ledöntött berlini fal, így jött létre a nyugati nyomvonalat jelölő sáv. Ezeken felül alig emlékezik bármi a fal léte a belvárosban, többnyire a külsőbb területeken jelennek meg emlékpontok a falról.

A berlini emlékműhöz hasonló kockakövekből létrejött emlékhely lett a saarbrückeni kastélyhoz vezető kocsút.²⁸ Az út kockakövekből van kirakva, a művészek ezekből éjszakánként egy-egy követ felemelve azoknak aljára írták a második világháború előtti zsidó temetőket így végiggravírozva 2146 darab kiskockát. Merész húzásuk után sikerült meggyőzniük a képviselőket, majd a tér elnyerte a Láthatatlan emlékmű tere nevet. Valójában semmit nem látunk az egészből, de mégis létrejön a megemlékezés, a múltidézés és ettől teljes az emlék.

Harmadik a körgyűrűhöz párhuzamként hozható külföldi példa, melyről a kör illetve a bejárással értelmezhető tulajdonsága miatt írok, Berlinben a Reichstag mellett található Roma-Holokauszt emlékmű.²⁹ A földön megjelenő kövek képviselik az embereket, illetve ahogy a Móricz Zsigmond körtéren itt is egy idézet olvasható körben az emléken, melyet csak körbejárva érthet meg az ember.

²⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Berlini_fal

²⁸ <https://www.jochengerz.eu/works/2146-steine-mal-gegen-rassismus>

²⁹ <https://withberlinlove.com/2012/11/19/the-memorial-to-the-sinti-and-roma-of-europe-murdered-under-national-socialism/>

54. kép:

Fotó: Wikipédia

Visszatérve magyarországi példákra, több helyen is találkozhatunk további „talpunk alatti” példával. Amiről beszélnék szintén Németországból indult, a 90-es évek elejétől majd 2007-ben eljutott Magyarországra. A botlatókövek az egész világban elszórtan vannak jelen, összesen 42500 darab, mely mindegyike a nemzetiszocializmus alatt deportált és üldözöttek legutolsó lakhelye előtt jelenik meg.³⁰ Rajta egy névvel, a születési idővel és a személy végső sorsával. Az alkotó kezdő gondolata, hogy rohanó világunkban nem állunk meg az emlékműveknél, a fejünkkel is csak a földet pásztázzuk és pont ezért a kövek megállításra, egy rövidke megtorpanásra készítetnek minket, így emlékeztetve a múlt egy részletére. A kövek nem csak apró részletek, egy közös nagy emlékké nőnek melyek keresztülszelik a városokat, így felidézve hány embert is érintettek a múlt szörnyű eseményei.

55. kép:

Fotó: saját kép

Ezek után mindenki végiggondolhatja, hogy mennyire vesz vissza az értékéből és a kifejezőerejéből az emlékműveknek, hogy a „talpunk alatt” jelenik meg, és nem magasodik fölénk. Sokkal emberibb, közelebb és meggyőzőbb. Pont olyan, amilyennek lennie kell. A Móricz Zsigmond körtéren körbejárom, megélem és átérzem, ami történt. Rájövök, hogy közel vannak hozzám az események. Még szinte itt van a lábam alatt.

30 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Botlat%C3%B3k%26%20C5%91>

Összegzés

Összességében belátható, hogy mindhárom emlékmű egy témát dolgoz fel, mégis kardinális különbségek fedezhetők fel köztük. A különbségeken túl, erős egységként jelenik meg mindegyikben egy-egy új „emlékműépítészeti” felfogás. Napjainkra egyre gyakoribb a képzőművészeti nézőponton túl, az építészeti látásmód érvényesülése az emlékhelyek építésénél, ezt jól tükrözi, hogy mindhárom említett emlékműnél megjelenik a téri elgondolás is.

A kortárs emlékművekre leginkább az absztraktság, a mélyebb gondolatokat hordozó tág értelmezési keretek, az interakció és a téri kapcsolat jellemző. Budapest tereinek többségén számos emlékmű van, többnyire szobrok, melyek sokasága zsúfolttá teszi a tereket és ha bármit szeretnénk még létrehozni a téren, azt visszafogottan érdemes.

Ilyen összevissza környezet miatt vált olyan egyszerűvé a Móricz Zsigmond körtéri '56-os emlékmű és a Kossuth téren található golyónyomok is hasonló megfontolásból lettek oly visszafogottak és aprók, az amúgy már-már „emlékműtérnek” nevezhető téren. Az ilyesfajta szerény művek, pont emiatt szépek és emelkednek ki, hiába bújnak meg valójában. Könnyen belátható, hogy a lépték erősen összefügg a támogatottság mértékével, de az nem befolyásolja az alkotás értékét. Az emlékműállítás gyakran egyfajta térfoglalás, az adott területen hogyan jöhet létre a mindenkori rendszer, vagy politikai hatalom saját tere, magának kivívott szakrális területe.

A Kossuth téri emlékhely a sok emlékmű között is megállja a helyét, óvatosan búj meg a tér sarkában. Erőssége, hogy

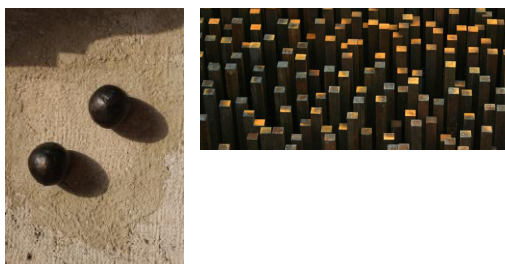
távolról alig észrevehető, közelről azonban egy új nézőpont jelenik meg. A golyónyomok összessége az a tér, melynek nincs vége, mely egy emlékhellyé teszi az árkádot, ahová '56-ban a békés tüntetők menekültek. Az emlékműnél nincs távolságtartás, közelsége és az apró golyónyomok léptéke megengedi, hogy hozzáérjünk anélkül, hogy az emlék veszítene értékéből.

A Móricz Zsigmond körtéri emlékmű a térhez igazodva jelenik meg a burkolatszinten és rajzolja körbe a múltból megmaradt Gomba épületét. Saját teret nem hoz létre, csak ragaszkodik az épülethez és azzal közösen alakul ki egy szelet a múltból, egy tér a térből. Ennél az emlékműnél is megjelenik az interakció, ahogy észreveszik, körbe kell menni, el kell olvasni, hogy teljessé váljon az alkotás. Megindít, mozgásra készlet.

A legnagyobb emlékmű erősen jelenik meg, érződik rajta az emlékműállítás központi, kormányzati akarata, de a múltban létrejött teret, annak a forradalom során is betöltött jelentőségét szem előtt tartva jelenik meg. Az oszloperdő hozza létre a teret, melynél - akárcsak Peter Eisenmann alkotásánál is - egyfajta épített, átmeneti tér jön létre. Az emberek nyitnak felé, közelinek érzik, használják.

Mindhárom emlékmű létrehoz egy teret a térben, emellett kommunikál is a térrel, nem akar kiválni, csak egy erős rész az egészből.

Tériségük más-más szempontból megragadó, ehhez hasonlóan léptékük is különböző nézőpontokból vizsgálható. Horizontális elterülése, térkijelölése egyiknek sem elhanyagolható. Sok kicsi 4 centiméteres golyó, mégis egy saját tér amit kialakít, melynek nincsenek éles határai, csak ott a Kossuth

téren a „Cöfö tanárúr golyói.” Magassági határa sincs konkrétan meghatározva, az árkád teteje, a legmagasabban fekvő golyó, embermagasság. Egyik sem, maga a hely, amit érdemes megnézni.

Az emlékgyűrű a talpuk alatt van, folyamatosan használjuk, de mégsem érezzük alacsonyabbnak értékét, mint a körülötte lévő piederstálra emelt szobroknak. Elterülése nagyobb, mint a téren bármelyik emlékműnek, de mégsem vesz el a téréből, csak hozzáad és érdekesebbé teszi.

Az Ötvenhatos központi emlékmű, a magasba törve mutatkozik a téren, kiemelve központiságát, de pont ugyanazt az emléket őrzi, mint bármelyik kisebb léptékű említett példám. Hiába emelkedik fel, mégis a járószintről indul, elhagyva a talapzatokhoz kötődő távolságtartást. A pátoszt emelvény nélkül, a csúcsban kiteljesedő magasság és az anyag fényessége által próbálja elérni.

A jövőben erre válaszul, szükségszerűnek érzem, több szimbolikus, absztraktabb, mélyebb gondolatokat közvetítő emlékmű létrehozását, melyek egyaránt kapcsolatot ápolnak a körülöttük megjelenő térrel és az emlékművet látogató emberekkel, továbbá szervesen hozzájárulnak, hogy az utókornak befogadhatóvá tegyék a múlt történéseit.

Interjú Callmeyer Ferencsel (Függelék)

A TDK dolgozatomban említett Kossuth téri golyónyomok tervezője Callmeyer Ferenc építész, akit interjúkészítés céljából kerestem fel október elején és néhány nappal később, találkozhattam vele telki otthonában. Elsőként a forradalom alatt megélt „véres csütörtök” történéseiről mesélt, majd ezután az emlékművel kapcsolatos kérdéseimet tehettem fel neki. A délután folyamán sok új dolgot tudhattam meg, melyekkel teljesebbé tehettem a tanulmányomat.

Az alábbi kérdésekről tudtam beszélgetni az építésszel:

- Hogyan élte meg a történeteket?

- Valahol ott fogom kezdeni, hogy belekeveredtem egy tüntetőtársaságba, s ezzel a társasággal felvettem a kapcsolatot. Az ipartervnel akkor nem nagyon dolgozott senki sem, mindenki lógott, én is lógtam. Lógás közben összetalálkoztam egy barátommal. Tisztáztuk, hogy hova megyünk és hallottuk, hogy Nagy Imre fog beszélni a Kossuth téren, ez a Kossuth Lajos utca környékén volt. Elhatároztuk, hogy mi is elmegyünk, az Astoriát is érintettük. Kikötöttünk a Kiskörúton, ahol akkor kezdtek felvonulni, magyar honvédek jöttek és elterjedt a híre, hogy hány órákor mond beszédet Nagy Imre. Csatlakoztunk a menetelő honvédekhez, én jobbnak tartottam, hogy nem kötöm le magam a felvonulással, hanem a járdán vonultam a menet után, ők lefordultak a Kossuth Lajos tér felé. Akkor már itt zászlókat osztottak, nekünk is jutott egy-egy lyukas zászló és mondták, menjünk, mert Nagy Imre fog beszélni a Parlamentnél. Egyszer csak, amikor elértük a Parlament főbejáratát, lövéseket hallottunk. Leadtak egy-két lövést, fedezéket kellett keresnünk a lövések ellen. A barátommal nekiindultunk a Földművelésügyi Minisztériumnak, nyitva volt a kapuja, de mire odaértünk bezárták előttünk. Folytatódott a lövések. Annyira szorosan álltunk, hogyha valakit meglöttek, akkor is állva maradt a többi test szorításában. Egy néni leesett a földre, szólt nekem, hogy fogjam meg, de nem tudtam segíteni és rátapostak. Felkapaszkodtam a földszinti ablakba és egy raktárszobába huppantam, liszteszsákok közé. A mászás közben kaptam egy golyót is a hüvelykujjamba. A szobából az udvarba mentünk a barátommal. Ahogy belső lépcsőnek az első emeleti részéhez értem..Elájultam, elestem. Akkor már én éreztem a következő lépésben azt, hogy felsegítenek egy székre, és vízzel itatnak.

- Az emlékmű megbízás hogyan zajlott?

- Egy jóval későbbi beszélgetés során az államtitkárral kerültem beszélgetésbe, és elmeséltem neki ezt kalandomat, ő pedig azt mondta: „tudod ki volt az aki fellocsolt téged?.. én voltam”. Ennek aztán komoly következményei lettek, mert e sok dolgot, amit akartam csinálni megemlékezni a tüntetőkről, elesettekről, azt nekem az államtitkár úr anyagilag biztosította.

Amikor én ezt a gesztust meg akartam csinálni, hogy a golyónyomokba teszek bronzgolyókat amik erre emlékeztetnek, Tamás Károly államtitkár biztosította a pénzt, és 154 golyóval megjelöltem azokat a helyeket ahol látszódtak a belövések nyomai. Így keletkezett az első emlékmű az én golyóimmal, amit a műszaki egyetemi hallgatók „cőfő tanárúr golyóinak” neveztek el, és nekem ez az elnevezés annyira tetszett, hogy olyan büszke voltam mintha három Kossuth-díjat akasztottak volna a nyakamba, hogy megcsinálhattam a golyós dolgot. Nem volt annyira egyszerű akkoriban oda egy ilyen emlékművet létrehozni. Az államtitkárnak átadtam a tervemet. Pontosan meg volt jelölve, hogy hova képzeltem el és milyen golyókat. De eddig el kellett jutni, mert a bürokrácia megkövetelt mindent, hogy műemléki homlokzathoz hogyan lehet hozzáérni. A Tamás Károlytól kapott pénzből megcsináltattam a golyókat, a tervet benyújtatta a fővárosi önkormányzatnak. De soha nem engedélyezték, mert épp elég emlékmű van a Kossuth Lajos téren, de nem vártam tovább. Emiatt a golyókkal egy táskában a téren, megjelentem egy segédmunkással, aki furkálta a lyukakat a golyók helyén, én pedig betonragasztóval ragasztgattam be a golyókat. És akkor elkezdtek emberek nyomozást indítani utánam, de akkor ezzel kevésbé foglalkoztam. Beragasztottam, megvolt, a mai napig megvan. A vitézi rend akkori kapitányának eszébe jutott, hogy milyen bátran viselkedtem a téren, és emiatt a vitézi rend tagja is lehettem.

- Miért pont ekkorák a golyó, van-e ennek oka?

- Semmi oka nincs, azért hogy lássák. A puska golyó nem golyó, azt szimbolizálni kell valamivel.

- Hogyan fogadták az emlékművet?

- Sok helyen leközltek, ami nekem elégtétel. Úgy érzem, hogy meg kell emlékezni és láthatóvá, hallhatóvá, érezhetővé kell tenni. Ezt a kort, amit mesterségesen elhallgattak igyekszem felfedni, és helyre tenni a dolgokat.

- Mit gondolhatnak az emberek az emlékhelyről, átérzik-e?

- Sok műsorban szerepült, de aki idejött volna gratulálni olyan nincs, nem is engedtem, hogy odaírják a nevem. Ez az emlék mindenkié, minden magyaré. A nemzet főtere szorosan kapcsolódik nemzet tragédiáihoz, többek között a véres csütörtökhöz.

- Olvastam egy könyvben, hogy a 74 golyó 74 névről ismert áldozatot szimbolizál.

- Nem, de nem is számít, ez nem számháború.

- Kampfl József szobrász csak a golyókat készítette, vagy ő volt a társa, aki segített elhelyezni?
Milyen volt az együttműködés a szobrásszal?

- Nem akarom, lefokozni szerepét, de ő csak a bronzgolyók készítésében segített. Egy másik társam volt, aki segített kivinni a golyókat és ott elhelyezni azokat. Nem emlékszem pontosan a nevére, neki volt autója és ezért ő segített elvinni a golyókat.

- Nem érkezett engedély és emiatt több helyen leközölték, milyen cikkek voltak?

- Nem emlékszem pontosan, a könyvemben megemlítettem a Budapest Sun angol nyelvű folyóiratot, de sajnos a többit nem gyűjtöttem össze és nem is igazán emlékszem már rájuk.

- Nem volt engedély, de anyagi támogatást kapott hozzá? Hogy történt ez?

- Kamarai elnökként látogattam meg az államtitkárt az első emeleten, ahol azzal fogadott, hogy mennyire jó, hogy több mint negyven év után, milyen érdekes újra itt találkozunk. Tamás Károly államtitkár adott a Földművelési Minisztérium által, de az engedély nem érkezett meg, emiatt kellett saját kezűleg elhelyeznem a golyókat.

Az interjút és a rám szánt időt ezúton is nagyon köszönöm Callmeyer Ferencnek!

Bibliográfia

- Callmeyer Ferenc: KÉTSZER HUSZONNYOLC = 56. Lakitelek: Antológia Kiadó, 2002, 317.
- Kéri Gáspár: Az 1956. október 25-i sortűz áldozatainak emléke. Köztérkép, 2010. https://www.kozterkep.hu/~/11690/az_1956_oktober_25_i_sortuz_aldozatainak_emleke_budapest_kampfl_jozsef_2001.html
- Zubreczki Dávid: Budapest tele van 56-os emlékművekkel. Index urbanista blog, 2016. https://index.hu/urbanista/2016/12/31/1956_lovesnyom_golyonyom_loves_budapest/
- Gasper felhasználónév: A Kossuth tér szobrai - Kis magyar emlékműszobrászat I. Mandiner blog, 2010. https://mandiner.blog.hu/2010/07/04/a_kossuth_ter_szobrai_kis_magyar_emlekmuszobraszat
- Nagy Gergely: Mit állítunk? Szobrozás a Kossuth téren. Tranzitblog, 2012. http://tranzitblog.hu/mit_allitunk_szobrozas_a_kossuth_teren/
- Ismeretlen szerző: Megkoszorúzták az áldozatok emlékművét. Újbuda Önkormányzatának honlapja, 2017. <https://ujbuda.hu/ujbuda/megkoszoruztak-az-aldozatok-emlekmuvet>
- Ismeretlen szerző: Emlékmű pályázat: az ,56-os eseményekre emlékezik Újbuda. Újbuda Önkormányzatának honlapja, 2015. <https://ujbuda.hu/ujbuda/emlekmu-palyazat-az-56-os-esemenyekre-emlekezik-ujbuda>
- Balázs Marcell - Pelle Zita: Az emlékmű koncepciójáról. Újbuda Önkormányzatának honlapja, 2016. <https://1956.ujbuda.hu/1956/az-emlekmu-koncepciojarol>
- Ismeretlen szerzők: Botlatókő. Wikipédia. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Botlat%C3%B3k%C5%91>
- Ismeretlen szerzők: Berliini fal. Wikipédia. https://hu.wikipedia.org/wiki/Berlini_fal
- Ismeretlen szerző: The Memorial to the Sinti and Roma of Europe Murdered Under National Socialism. Berlin Love, 2012. <https://withberlinlove.com/2012/11/19/the-memorial-to-the-sinti-and-roma-of-europe-murdered-under-national-socialism/>
- Valaczkay Gabriella: Felavatták Berlinben a Roma-holokauszt emlékművet. Szombat, 2012. <https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/4716-felavattak-berlinben-a-roma-holokauszt-emlekmuvet>

- Földes András - Szily László: A hímnős forradalmár és a kicsi, rozsdás Horn Gyulák. Index, 2006.
<https://index.hu/kultur/klassz/56szobrok/>
- Ismeretlen szerző: Ötvenhatos emlékmű 650 millióból. Múlt-kor, 2005.
<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=10127>
- Ismeretlen szerző: A Felvonulási térre tervezett ,56-os emlékmű a Fővárosi Tervtanács előtt. Építészfórum, 2005.
<http://epiteszforum.hu/a-felvonulasi-terre-tervezett-56-os-emlekmu-a-fovarosi-tervtanacs-elott>
- Ismeretlen szerző: Állásfoglalás az ,56-os emlékmű helyéről a Múzeumi Negyed ötletpályázat kapcsán. Építészfórum, 2013.
<http://epiteszforum.hu/allasfoglalas-az-56-os-emlekmu-helyerol-a-muzeumi-negyed-otletpalyazat-kapcsan>
- Ismeretlen szerző: A Sztálin-szobor helyén lesz az új 56-os emlékmű. Múlt-kor, 2005.
<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=9222>
- Ismeretlen szerző: Továbbfejlesztik az 56-os emlékművet. Múlt-kor, 2005.
<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=10807>
- Ismeretlen szerző: A forradalmi emlékmű ellen tiltakoznak az 56-os szervezetek. Múlt-kor, 2006.
<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=13993>
- Stefka István: Tiltakozások az '56-os emlékmű ellen. Magyar Nemzet, 2006.
https://mno.hu/migr_1834/tiltakozasok-az-56os-emlekmu-ellen-522771
- Ismeretlen szerző: Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc központi emlékműve. Építészfórum, 2005.
<http://epiteszforum.hu/az-1956-os-magyar-forradalom-es-szabadsagharc-kozponti-emlekmuve>
- MTI: Felavatták az 1956-os forradalom központi emlékművét. HVG, 2006.
https://hvg.hu/itthon/20061023_felavattak
- Ismeretlen szerző: 1956: új emlékmű a Móriczon. Újbuda Önkormányzatának honlapja, 2016.
<https://ujbuda.hu/ujbuda/1956-uj-emlekmu-a-moriczon>
- Továbbá a kezdőlapomon és az összegzésnél szereplő képek közül a központi emlékmű részletét az i-ypszilon.hu oldalról másoltam, a másik kettő saját kép.